

Ο οφειλόμενος έπαινος στον Δ.Θ. Τσάτσο^{1*}

Λόγω της στενής προσωπικής, επιστημονικής και πολιτικής σχέσης που μας συνδέει εδώ και πάρα πολλά χρόνια με τον Δ. Τσάτσο δικαιούμαι, αλλά και οφείλω να ξεκινήσω με μία μικρή αναφορά σε αυτόν. Το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Ίδρυμα Θ. και Δ. Τσάτσου, δεν είναι το σημαντικότερο πράγμα που έχει κάνει ο Δημήτρης Τσάτσος, είναι όμως αυτό καθαυτό ένα σημαντικό και καταξιωμένο κέντρο επιστημονικής αναφοράς, όχι μόνο για την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και για πάρα πολλές άλλες χώρες, σε πολλές ηπείρους, που βρίσκουν στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου έναν πρόθυμο και έμπειρο αρωγό στην προσπάθεια του θεσμικού τους εκσυγχρονισμού.

Άρα αυτό για το οποίο τιμούμε σήμερα τον Δημήτρη Τσάτσο, η ανύψωση του στο επίπεδο του επιτίμου προέδρου ενός δημιουργήματος του που φέρει το όνομα του και το όνομα του αείμνηστου πατέρα του Θεμιστοκλή Τσάτσου, είναι μία απλή αφορμή για να πούμε ρητά και δημόσια αυτό που ομολογούμε όλοι ως αυτονόητο στις καθημερινές συζητήσεις μας και στους εσωτερικούς μας μονολόγους: ότι ο Δημήτρης Τσάτσος είναι εδώ και πολλές δεκαετίες η πιο γενναιόδωρη και η πιο ευρηματική μορφή

---

1 * Προσλαλιά στο συνέδριο που οργάνωσε το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου, με θέμα: «Κρίση του ελληνικού πολιτικού συστήματος; Σύγχρονες προκλήσεις και μεταρρυθμιστικές προοπτικές» στις 13-14 Μαρτίου 2006 στο Ινστιτούτο Goethe Αθηνών προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Δημήτρη Θ. Τσάτσου επ' ευκαιρία της ανακήρυξης του σε επίτιμο Πρόεδρο του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου.

στον χώρο της επιστήμης του δημοσίου δικαίου όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και ευρύτερα. Η παρουσία του στην Ελλάδα και τη Γερμανία και ένα μεγάλο διάστημα στις Βρυξέλλες τον έχει αναγορεύσει σε μία πολύ σημαντική και καταξιωμένη προσωπικότητα όχι μόνο της ελληνικής, αλλά και της ευρωπαϊκής συνταγματικής θεωρίας και επιστήμης. Αλλά και της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας καθώς έχει συνδέσει το όνομα του με την παραγωγή του ισχύοντος Συντάγματος της χώρας, ως γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας στην λεγόμενη Ε΄ Αναθεωρητική Βουλή. Έχει επίσης συνδέσει το όνομα του με πολύ σημαντικά βήματα στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, στην πορεία της οιονεί συνταγματικής ολοκλήρωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο Δημήτρης Τσάτσος έχει κομίσει πολλά στην επιστήμη και στο δημόσιο λόγο. Θα αρκεστώ εδώ σε δύο μόνο σημεία: Πρώτον, στην ανάδειξη της σημασίας του ερμηνευτικού σχετικισμού ως βασικής και θεμελιώδους συνιστώσας του κράτους δικαίου, του συνταγματικού κράτους. Βασική του επιστημολογική παραδοχή είναι ότι χωρίς τον ερμηνευτικό σχετικισμό δεν λειτουργούν κεντρικοί και κρίσιμοι θεσμοί του συνταγματικού κράτους. Δεν λειτουργεί ο μηχανισμός των ενδίκων μέσων, δεν λειτουργεί η εγγύηση της διατύπωσης μειοψηφίας στις δικαστικές αποφάσεις, δεν λειτουργεί ο μηχανισμός της άρσης της αμφισβήτησης μεταξύ αντιθέτων αποφάσεων των ανωτάτων δικαστηρίων, δεν λειτουργεί η δυνατότητα της νομολογίας να μεταστρέφεται, δεν λειτουργεί ο μηχανισμός της αυθεντικής ερμηνείας, δεν λειτουργεί τίποτα από όλα εκείνα που εγγυώνται περιθώρια

ελευθερίας και εξέλιξης μέσα σε ένα σύστημα που όχι μόνο ως δημοκρατικό αλλά και ως δικαιοκρατικό κυριαρχείται από τη σχέση μας με το συνταγματικό κείμενο. Με την αναζήτηση του κανονιστικού περιεχομένου που υπάρχει όχι μόνο σε αυτό καθεαυτό το κείμενο, αλλά και στα ιστορικά, πολιτικά και ιδεολογικά συμφραζόμενα του, που είναι το αναπόφευκτο περιβάλλον της ερμηνείας. Αυτό που μπορεί να το λέμε έτσι με πολύ μεγάλη ευκολία ρηματικά, ως στάση ζωής και μεθοδολογική επιλογή και ως επιστημολογική ιδιοσυστασία είναι κάτι εξαιρετικά δύσκολο και πολύπλοκο και δύσχρηστο, γιατί όλο αυτό γίνεται στο όνομα της αποδοχής και της επιβεβαίωσης του κράτους δικαίου και της νομικής σημασίας του Συντάγματος.

Η δεύτερη μεγάλη του συμβολή είναι η «παμπολιτική» θεώρηση των πραγμάτων. Ο Δημήτρης Τσάτσος είναι οπαδός ενός πολιτικού μαξιμαλισμού. Στο πολιτικό στοιχείο περιλαμβάνει τα πάντα. Όσο και αν φαίνεται περίεργο μόνον αυτή η «παμπολιτική» προσέγγιση κατοχυρώνει το ιδιαίτερο πεδίο της πολιτικής και την αυτονομία της σε σχέση με την οικονομία, δεδομένου όντως ότι αυτό που λέμε κοινωνία των πολιτών είναι μία παράμετρος πολιτικής δράσης, ίσως η πιο αναζωογονημένη και ριζοσπαστική. Αλλά επιδίωξη της κοινωνίας των πολιτών είναι να μετασχηματίζεται σε πολιτική κοινωνία.

Ο Δ. Τσάτσος έχει καταφέρει να συνδέσει σε όλη την μακρά μεταπολιτευτική περίοδο την διδασκαλία του συνταγματικού δικαίου και της θεωρίας του κράτους με την πολιτική επιστήμη, με την πολιτική κοινωνιολογία, με την θεωρία των πολιτικών ιδεών και ως εκ τούτου είναι

απολύτως νομιμοποιημένο και επιστημονικά το ίδρυμα, το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, να θέτει προς συζήτηση την κρίση του ελληνικού πολιτικού συστήματος εννοώντας αφενός μεν τις προκλήσεις αφετέρου δε τις προοπτικές του, για να χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό που διατύπωσε ο Παντελής Καψής.